

ЗАПРОВАДЖЕННЯ БАЗЕЛЯ II В УКРАЇНІ ТА ВІДПОВІДНІ ЗМІНИ В УПРАВЛІННІ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

М.І. Макаренко, Т.О. Маринич*

Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми;

**Сумський державний університет, м. Суми*

Проаналізовано вплив запровадження вимог Базеля II на зміни в управлінні валютним ризиком та його врахування у визначенні показника адекватності капіталу для українських банків.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вступ України до СОТ і стрімкий розвиток фінансових ринків та інструментів посилили важливість функції управління ризиками та ефективного банківського нагляду для вітчизняних банків. При цьому особливого значення набуло вирішення таких питань:

- 1) ранжування ризиків за їх впливом на діяльність банку та визначення їх прийняттого рівня;
- 2) вибір оптимальних моделей аналізу (ідентифікації та оцінки), системи контролю та моніторингу за ризиками;
- 3) забезпечення рівня капіталу, достатнього для покриття ризикових активів банків, виконання вимог Базеля II;
- 4) нормативне та інфраструктурне забезпечення розвитку фінансового ринку для зменшення можливих експозицій та хеджування потенційних збитків.

Метою цієї роботи є вивчення нових підходів в управлінні валютним ризиком та аналіз впливу угоди Базеля II на його вимірювання та врахування при визначенні достатності капіталу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Неминучість переходу вітчизняних банків на Базельські стандарти вимірювання капіталу та управління ризиками через залежність останніх від зовнішніх запозичень та євроінтеграційні наміри України все більше привертає увагу вітчизняних економістів. Відсутність 100-відсоткової впевненості щодо позитивних чи негативних наслідків впровадження системи Базель у світі залишає актуальним дослідження Базельських підходів в оцінці ризиків та вимірюванні капіталу, способів та часу їх імплементації для фінансових установ з метою реалізації якомога більшої кількості переваг та уникнення небажаних проявів, таких, як зростання витрат вітчизняних банків чи збільшення конкурентної переваги іноземних банків в Україні.

Проблеми, пов'язані з управлінням валютним ризиком банків, вперше були висвітлені у 80-х роках минулого століття у працях Ріда Е., Редхеда К., Роуза П., Сінкі Д., Хьюса С. та ін. Вітчизняні науковці, серед яких Барановський О.І., Міщенко В.І., Мороз А.М., Примостка Л.О., почали займатися цим питанням лише наприкінці 1990 років. У контексті вивчення Базельських вимог щодо управління валютним ризиком об'єктивно існує необхідність у подальшому дослідженні сучасних методів класифікації, оцінки, мінімізації, хеджування валютного ризику та ризиків, що мають безпосередній вплив на його величину.

ОБҐРУНТУВАННЯ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Національний банк України розпочав впровадження системи Базель II [1] у зворотному порядку – спочатку «Ринкова дисципліна» (до 2007р.), далі «Процедури нагляду» (до 2008р.), і планує завершити виконання угоди «Мінімальними вимогами до капіталу, зваженими на кредитні, операційні, ринкові ризики та ризики сек'юритизації» у 2015-2020р.[2]. Для порівняння банки Євросоюзу прийняли стандарти Базеля II з 1 січня 2007 року, країни Прибалтики – з 1 січня 2008р., Росія і США – починаючи з 2009 року.

Оскільки система роботи українських банків з ризиками значно відрізняється від західної, впровадження Базеля II потребує дуже великих фінансових та технічних витрат (за даними незалежних експертів декілька десятків мільйонів доларів США) для підготовки повного обміну інформацією між всіма точками банку та обробки статистичних даних за всіма банківськими операціями та клієнтами за 10 років. Така система покликана забезпечити своєчасну ідентифікацію ризиків, їх оцінку і вживання заходів до оптимізації (мінімізації) впливу, ефективну взаємодію підрозділів на всіх організаційних рівнях та вирішення конфлікту інтересів, що виникає у процесі управління ризиками.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день вибір кредитними організаціями тих чи інших методів у оцінці та управлінні ризиками ніяк не регламентується ані Базельським комітетом, ані Національним банком України. Головне, щоб ці методи ефективно використовувались відповідно до масштабів операцій та рівнем їх ризиків. Основні види діяльності сучасного банку значно змінилися, перемістившись у нові сфери позабалансових послуг, і хоча кредитний ризик все ще залишається головним ризиком кредитної установи, роль інших ризиків, особливо ринкових, постійно зростає.

Базельський комітет вперше звернувся до аналізу ринкових ризиків у консультативному документі 1993р., в результаті у 1996р. вийшла «Поправка до угоди про капітал щодо врахування ринкових ризиків», яка мала застосовуватися міжнародними банками з 1998р. Вона вводила безпосередню обробку позабалансових статей замість того, щоб перетворювати їх у еквіваленти кредитного ризику, як це було запроваджено у Базелі I. Ринковий ризик відтепер розглядався як ризик, при якому зміни у ринкових цінах можуть призвести до втрат як за балансними, так і позабалансовими статтями. За категоріями поділявся на валютний, фондовий, процентний та товарний ризики.

Валютний ризик визначається як можливість зменшення надходжень чи капіталу внаслідок несприятливих коливань курсів іноземних валют та цін на банківські метали, а також зміни ринкової вартості фінансових інструментів торговельного портфеля та похідних фінансових інструментів кредитної установи. З економічної точки зору валютний ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів щодо кожної з валют за термінами і сумами.

Важливим аспектом в управлінні валютним ризиком Базельська угода вважає правильне використання сучасних методів його аналізу та вимірювання, які мають базуватися на внутрішніх або стандартизованих моделях.

Найбільш поширеними і досконалими вважаються внутрішні моделі, що дозволяють вимірювати показники можливих втрат вартості фінансових інструментів протягом визначеного проміжку часу за заданим рівнем ймовірності –метод «вартість під загрозою» (Value at Risk / VAR).

Розрахунок оцінки валютного ризику на підставі методу *VaR* здійснюється у розрізі всіх валют, у яких на звітну дату у банку відкриті

позиції. За видами валют з обмеженою конвертацією або тих, що не конвертуються, розрахунок *VaR* не здійснюється, а розмір позиції зазначається довідково у звітності про валютний ризик.

Результатом розрахунку *VaR* є такі показники:

- абсолютна оцінка *VaR* як розмір можливих втрат банку у формі зниження вартості відкритої валютної позиції та портфеля похідних фінансових інструментів порівняно з їх поточною ринковою вартістю;
- відносна оцінка *VaR* як відношення абсолютної оцінки можливих втрат до поточної вартості відкритої валютної позиції та портфеля похідних фінансових інструментів;
- оцінка капіталу під ризиком *CaR* (Capital at Risk) — добуток абсолютної оцінки *VaR* і коефіцієнта покриття ризику капіталом.

Оцінка загального розміру валютного ризику (сукупного значення *VaR*) проводиться з урахуванням кореляції ринкових вартостей (курсів) валют і похідних фінансових інструментів. Вхідними даними для проведення оцінки ризику є щоденні дані про офіційний курс валют до гривні за певний період (квартал) та обсяг відкритих валютних позицій банку. Банк, який використовує *VaR*-модель, повинен здійснити перевірку прогнозних даних (back-testing), отриманих цією моделлю. Тестування за допомогою історичних даних має показати наявність розбіжностей (коли реальні зміни валютних курсів більше тих, що розраховані за допомогою *VaR* моделі).

Для кількісної оцінки ризику у непередбачуваних кризових ситуаціях банки мають використовувати метод сценарного моделювання стану активів і пасивів або стрес-тестування, що полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк у разі, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями.

У процесі управління валютним ризиком і валютною позицією комерційні банки застосовують дві основні групи методів: управління валютною структурою балансу та хеджування валютного ризику.

До першої групи належать: структурне балансування валютних потоків за сумами та строками; проведення конверсійних операцій; зміна строків валютних платежів (від англ. leads and lags – випередження та відставання); дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті.

Загалом управління валютними позиціями за допомогою проведення балансових операцій часто не відповідає власним потребам і планам банку, а іноді не вигідне з погляду витрат. Вітчизняні банки змушені вдаватися до таких прийомів за браком необхідних умов для застосування сучасніших і досконаліших методів регулювання валютної позиції, таких, зокрема, як строкові валютні угоди. Досі вибір методів хеджування законодавчо обмежується лише форвардними угодами, при цьому для зменшення валютного ризику дозволено відкривати компенсаційні позиції лише у валютах першої групи класифікатора

Основним інструментом управління валютним ризиком як на рівні банку, так і централізовано з боку державного регулятора поки що залишається лімітування. Фінансові установи застосовують цей інструмент шляхом установлення лімітів на загальну відкриту валютну позицію по банку в цілому, у розрізі підрозділів та операцій; суму можливих збитків від зміни валютного курсу; казначейські операції (арбітражні конверсійні операції, казначейські неторговельні операції із готівковою іноземною валютою, операції із банківськими металами).

З боку Національного банку України рівень валютного ризику, що беруть на себе кредитні установи, регулюється шляхом установлення

лімітів відкритої валютної позиції та визначення величини валютного ризику як складової розрахунку нормативу адекватності капіталу (Н2). Сьогодні норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13) не має перевищувати 30% регулятивного капіталу банку; ризик загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1) – не більше 20%; і ризик загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Н13-2) – не більше 10% [3].

Виконуючи рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, Національним банком було внесено зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків України, згідно з якими з 21 лютого 2008р. при розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2) кредитні установи мають враховувати валютний ризик та ризик ліквідності, які вони беруть на себе в процесі своєї діяльності. При цьому до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, додається сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами. Сукупна сума відкритої валютної позиції банку визначається шляхом додавання до більшої суми (довгої або короткої) відкритої валютної позиції в усіх іноземних валютах суми відкритої валютної позиції в усіх банківських металах. Довгострокові активні операції, які здійснені з перевищенням строків розміщення над строками залучення коштів, додатково зважуються на коефіцієнт ризику 50%. До того ж Базель II вимагає зменшувати чи збільшувати навантаження на капітал залежно від профілю торговельних книг банку.

З 01.03.2004р. українські банки мають підтримувати свій регулятивний капітал на рівні, що становить не менше 10% зважених до ризику активів і позабалансових зобов'язань. У країнах – членах Базельського комітету цей показник становить 8%, але у найближчі роки має бути збільшений у 1,5 рази. Треба зазначити, що в середньому по усіх українських банках норматив Н2 станом на 01.01.2008р. становив 13,92%, а після введення поправок на валютний ризик та ризик ліквідності зменшився до 13,25% [4]. Нововведення значно зменшило ліквідність кредитних установ, погіршивши позиції перш за все великих банків I групи, у яких виконання нормативу дещо перевищувало значення 10%, натомість найменше торкнулося малих банків IV групи, де середнє значення Н2 становило приблизно 27%. Це змушує банки збільшувати величину регулятивного капіталу, достатнього для покриття можливих ризиків від проведення операцій з іноземною валютою, або відповідно зменшувати їх обсяги чи відмовитися від певних операцій взагалі. Очевидно, що кредитні установи з іноземним банківським капіталом мають велику конкурентну перевагу над вітчизняними операторами, оскільки можуть розраховувати на запозичення капіталу та передових технологій у галузі ризик-менеджменту від материнських фінансових структур.

ВИСНОВКИ

Стрімкий непередбачуваний розвиток фінансових ринків та інструментів посилив важливість функції управління валютним ризиком для банківських установ усього світу. Українські банки мають якомога швидше прилаштувати свої системи ризик-менеджменту до міжнародних стандартів, що дозволить їм підвищити ефективність своєї діяльності, отримати легший доступ до ринку капіталу і знизити ціну фінансування, збільшити ринкову вартість банківських установ та рівень довіри до них клієнтів. Звичайно, кредитні установи з іноземним банківським капіталом мають великі переваги у цьому питанні через кращий доступ до матеріальних, технічних та технологічних ресурсів. На наш погляд, на вітчизняному ринку банківських послуг будуть і надалі продовжуватися

консолідація вітчизняних фінансових установ та експансія іноземного капіталу, адже невеликі банки будуть втрачати конкурентні позиції і не зможуть самостійно виконувати вимоги щодо капіталу. Тому національному банку слід робити деякі преференції для цих банків у строках чи об'єгах виконання Базельських рекомендацій.

Для стимулювання використання сучасних методів управління валютними ризиками національному регулятору слід забезпечити нормативну та інфраструктурну базу застосування похідних фінансових інструментів, що дозволить комерційним банкам хеджувати позиції в іноземній валюті та тримати відкриті валютні позиції для здійснення активних та пасивних операцій з мінімальними ризиками і максимальною віддачею, при цьому не збільшуючи навантаження на капітал. Зараз дуже актуальним є питання розширення дозволеного переліку іноземних валют та інструментів хеджування валютного ризику опціонними угодами, фінансовими ф'ючерсами, операціями «своп» та іншими похідними фінансовими інструментами.

SUMMARY

IMPLEMENTATION OF BASEL II IN UKRAINE AND CHANGES IN THE CURRENCY EXCHANGE RISK MANAGEMENT FOR DOMESTIC COMMERCIAL BANKS

*M.I. Makarenko, T.O. Marynych**

Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine;

**Sumy State University*

Influence of the implemented requirements of Basel II on changes in currency risk management and its participation in calculation of the capital adequacy index for Ukrainian commercial banks has been worked out.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. [1.Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. Bank for International Settlements (BIS). June 2004, 251 p. // <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>
2. Лист НБУ від 30.12.2004 № 42-412/4010-13749 «Щодо розгляду проекту постанови Правління НБУ» // <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001р. № 368 зі змінами і доповненнями // <http://www.zakon.rada.gov.ua>. 4. <http://www.bank.gov.ua>]

Макаренко М.І., д-р екон. наук, професор;

Маринич Т.О., аспірант

Надійшла до редакції 14 листопада 2008 р.